

Elza RADZIŅA

Elza Šalkone
1917—2005
Akrise

Teātra karaliene. Stalta, cēla, stipra, dzīvi apliecināja sieviete, kas izstaroja garaspēku, inteliģenci, gaumi un savaldību.

Elza Radziņa dzimusi 1917. gada 10. februārī Harkovā. Mācījies Jelgavā, 1936. gadā pabeigusi Hercoga Pētera ģimnāziju. Jau skolas gados aktīvi piedalījies masu skatos teātrī. Strādājusi grāmatnīcā un bibliotēkā, bet līdztekus darbam bijusi Jelgavas latviešu teātra koriste un dejojāja. Skolas abiturijas gadā piedalījies izrādē "Skroderdienas Silmačos". Jelgavas latviešu teātri tēlojusi Gusti Rūdolfa Blaumaņa "Indrānos". Mācījies Jelgavas teātra studijā. No 1945. līdz 1954. gadam bijusi Jelgavas un Valmieras Drāmas teātra aktrise. Tad Alfreds Amtmanis-Briedītis aicinājis aktrisi uz Rīgu, un no 1954. gada decembra E. Radziņa bija Drāmas teātra (kopš 1988. gada Latvijas Nacionālais teātris) aktrise.

Jau 1949. gadā populārā Jelgavas teātra aktrise piedalījās Jūlija Raizmaņa filmā "Rainis", kur tēloja Doru Plekšāni-Stučku — Raiņa māsu un Pētera Stučkas sievu. Filma ir patētiski stīva un atbilst tālaka padomju biogrāfisko filmu tradīcijām. Vājības ekrānā cilvēkiem ir svešas. Aktieri tēloja idejas, nevis cilvēkus. J. Raizmanis no Maskavas bija ieradies, lai latviešiem demonstrētu, kā taisa kino, mainītu tautā priekšstatu par Raini — parādītu viņu kā cīnītāju par komunismu. Neizdevās ne viens, ne otrs. Filmu aizmirsa, Raini — ne. Diemžēl Elzai Radziņai kinolomu piedāvājumu nebija turpmākos 15 gadus, jo daži režisori uzskatīja — Elza Radziņa nederot ekrānam.

Savukārt 1964. gadā uzņemtā režisora Grigorija Kozinceva filma "Hamlets" ir padomju kino leģenda. Krievi Šekspīra lugu uz ekrāna interpretēja tā, ka izcilais angļu režisors Pīters Bruks žurnālā "Sight and Sound" 1965. gadā rakstīja, ka uzskata šo "Hamletu" par pirmo veiksmīgo Šekspīra darbu ekranizācijā, jo tajā izdevies iemiesot lugas patieso jēgu. Hamleta māte, karaliene, bija latviešu aktrise Elza Radziņa. Vēlāk par vienu no filmas panākumiem uzskatīja karalienes un viņas dēla Hamleta gandrīz fatālo nespēju saprasties. "Hamletam" bija tālaka noslēgtajā padomju kino sistēmā negaidīti plaša un veiksmīga starptautiskā aprīte. Elza Radziņa kopā ar uzņemšanas grupu piedalījās filmas pirmizrādes svinībās daudzviet pasaulē.

1970. gadā Grigorij Kozincevs filmēja Elzu Radziņu karaļmeitas Gonerilas lomā "Karaļa Lira" ekranizējumā. Elzas Radziņas karaļmeita bija salta aprēķinātāja ar gandrīz marmorā cirstu seju, viņas kaislība bija iznīcinošs spēks.

Šajā laikā Elza Radziņa bija kļuvusi par Drāmas teātra prima-donnu. Teātrī E. Radziņa bija Blaumaņa lugu aktrise. A. Amtmaņa-Briedīša iestudētajā lugā "Skroderdienas Silmačos" viņa tēlojusi gan Elīnu, gan Antoniju, gan vēlākajos iestudējumos Tomuļu māti. Indrānu mātes lomā E. Radziņa "ielēca" Mirdzas Smithenes vietā un izskaidrojās ar vecāko partneri no Jelgavas teātra laikiem Emmu Ezeriņu, kas tēloja viņas vedekli. Vēl var teikt, ka E. Radziņa bija Andreja Upīša lugu aktrise. Teātri viņa ienāca, lai tēlotu Osieni

"Zālajā zemē". Osienes meitu Ošu Annu 1961. gadā viņai nācās spēlēt "Plaisā mākoņos" — turklāt vienu vakaru viņa, būdama Ošu Anna, ienāca un nicināja tādas vējagrābsles kā Flora, bet otrā kā Flora uzskatīja Annu par mītiņu runātāju un gaisa jaucēju.

Par Elzas Radziņas zelta lomām teātrī kļuva titulloma E. de Filipo lugas "Filumēna Marturāno" 1958. gada iestudējumā Alfrēda Jaunušana režijā, bet jo īpaši Stella Kempbela Dž. Kiltija lugas "Mīlais melis" iestudējumā (režisors Žanis Katlavs, 1962). Bernarda Šova lomu spēlēja Kārlis Sebris. "Mīlo meli" E. Radziņa un K. Sebris spēlēja 20 gadus, bet vēl 20 gadus — šās lugas fragmentus. Arī daudzos citos iestudējumos viņi bija partneri — visvairāk aplausu abi aktieri nopelnījuši Jena un Mannes lomās J. Smūla lugas "Mežonīgais kapteinis Kihnu Jens" iestudējumā (režisors M. Kublinskis, 1967).

Saņēmusi pasaules atzīnību 60. gados, Elza Radziņa kļuva par ļoti pieprasītu aktrisi Rīgas kinostudijā. Latviešu kinoskatītājam viņa palikusi atmiņā tieši raksturlomās latviešu literatūras ekrānizējumos: Asta madāma ("Purva bridējs"), Oļiņiete ("Mērnīeku laiki"), Māte ("Pūt, vējiņi!"), Jaunskalderu saimniece ("Liktenim spītējot").

Ar koķetu prieku aktrise tēloja Pirmo galma dāmu "Sprīdīti" un Laimu "Maijā un Pajājā". Par izcilu aktrises veiksmi kritiķi atzīst viņas mīļāko kinolomu — Anci "Klāvā — Mārtiņa dēla" (1970). Trīs bērnu mātei, lopkopei Ancei ir kaitinoši lepna stāja, par spīti kolhoza sievu nievājošajiem skatieniem. Loma, kaut arī ir fragmentāra, atstāj ļoti pilnasinīgu iespaidu. Ļoti populāra ir Elzas Radziņas tēlotā Ģertrūde filmās "Vella kalpi" (1970) un "Vella kalpi Vella dzirnavās" (1972). Jāņa Streiča meistardarbā — filmā "Teātris" — Elzas Radziņas Dollija bija slīpēta intrigante, viņu tēlojot, E. Radziņa radīja sievu, kas iedomājusies sevi aristokrāti esam.

Kritiķi vienmēr bijuši Elzai Radziņai labvēlīgi. Izcils Elzas Radziņas veikums ir dzejas un prozas lasījumi. Latviešiem viņa parādīja Rabindranatu Tagori un Omāru Haijamu viņu diženumā. Neaizmirstama ir viņas lasītā Ārijas Elksnes dzeja. Elza Radziņa interpretējusi arī Lūciju Zamaiču, Selmu Lāgerlēvu, Vili Lāci, Andreju Balodi, Dainu Avotiņu.

1976. gadā aktrisei piešķirts PSRS Tautas skatuves mākslinieces goda nosaukums, 1995. gadā Elza Radziņa apbalvota ar Triju Zvaigžņu ordeni, 2003. gadā viņai piešķirta "Lielā Kristapa" balva par mūža ieguldījumu latviešu kinomākslā. 1997. gadā E. Radziņa ievēlta par Latvijas Zinātņu akadēmijas goda locekli un saņēma Gada balvu par mūža ieguldījumu teātra mākslā. Bija Jelgavas goda pilsone.

Spītējot slimībām un gadiem, E. Radziņa uz Drāmas (tagad Nacionālā) teātra skatuves tēlojusi līdz pat savai 85. dzimšanas dienai. Elza Radziņa mirusi 2005. gada 18. augustā, apbedīta Meža kapos Rīgā.

"Teātris ir mans darbs. Mēs visi teātrī strādājam, viens spēlējam lielākas, otrs varbūt mazākas lomas." (E. Radziņa)

1955. gadā princeses Eboļijas lomā F. Šillera "Donā Karlosā".

Uz Drāmas teātri Elzu Radziņu Alfreds Amtmanis-Briedītis aicināja konkrētai lomai — Osieni Andreja Upīša "Zaļās zemes" atjaunotajā iestudējumā. Aktrise lūdza atļauju piedalīties "Skroderdienu Silmačos" masu skatos. A. Amtmanis-Briedītis mēģinājumos lika viņai darboties Elinas lomā, kamēr Lidija Freimane bija aizņemta. Jaunā aktrise to darīja ļoti pārliecināti, un kļuva par L. Freimanis dublieri — saņēma savu pirmo lomu Drāmas teātrī — Elīnu

"Mīlais melis". Elza Radziņa — Stella Kempbela un Kārlis Sebris — Bernarda Šova Dž. Kiltija lugas "Mīlais melis" iestudējumā 1962. gadā (režisors Žanis Katlavs). Ne dzīvē, ne lugā Kempbelas un Šova attiecības nebija gludas, taču viņi viens otru dievināja

1985. gadā Maskavā, uz Kremļa Kongresu pils skatuves, ar tautasdziesmu iestudējumu Krišjāņa Barona simtgades pasākumā. Elza Radziņa zināja ap 800 tautasdziesmu. No 1980. līdz 1985. gadam kopā ar vadošo lauksaimniecības darbinieku ansambli "Arājs" diriģentes Māras Skrides vadībā viņa veica koncertturneju "Senā daina, kļūsti spīva" pa visu Latviju

1978. gadā Jāņa Streiča filmā "Teātris" pēc Somerseta Moema romāna motīviem. Pirmajā rindā no kreisās: Baiba Indriksone, Olga Krūmiņa, Katrīna Pasternaka, Brigita Krūmiņa, Vija Artmane, Elza Radziņa, Anda Zeice, Ilga Hincenberga. Otrajā rindā: Rūdolfs Rībēns, Herberts Zommers, Hermanis Paukšs, Boļeslavs Ružs, Valentīns Skulme, Pēteris Vasaraudzis

Sabiedrības dāma. Elza Radziņa savā 80. dzimšanas dienā kopā ar profesoru Nikolaju Skuju, vecāko praktizējošo latviešu ārstu

Mīlēta un atzīta. Elza Radziņa savā 85. dzimšanas dienā uz Nacionālā teātra skatuves Zoržas Sandas lomā

Latvijas valsts svētku reizē 18. novembrī Nacionālajā teātrī. Elza Radziņa pieņem viesus — politiķi ministru Gunāru Meierovīcu ar kundzi Ingridu un tenoru Kārlī Zariņu ar kundzi Reginu. Devīdesmito gadu sākumā, viesojoties ASV, Elza Radziņa apmetās Meierovīcu mājās

Latvijas kultūras dzīves leģendas. Elza Radziņa un tēlniece Valentīna Zeile, kas kopš 1982. gada dzīvo un strādā Parīzē

Kopā ar vīru Olģertu Šalkoni un rakstniecei Margaritu Stārasti. Elza Radziņa, savulaik Drāmas teātrī ienākot, sastapās ar aktieri un režisoru Olģertu Šalkoni. Vīnu skaistākā saspēle uz teātra skatuves bija mūža novakarē, kad E. Radziņa tēloja Zoržu Sandu, bet D. Šalkonis Gistavu Floberu P. Ēra vēstulīgā "Mīlo skolotāj!"

